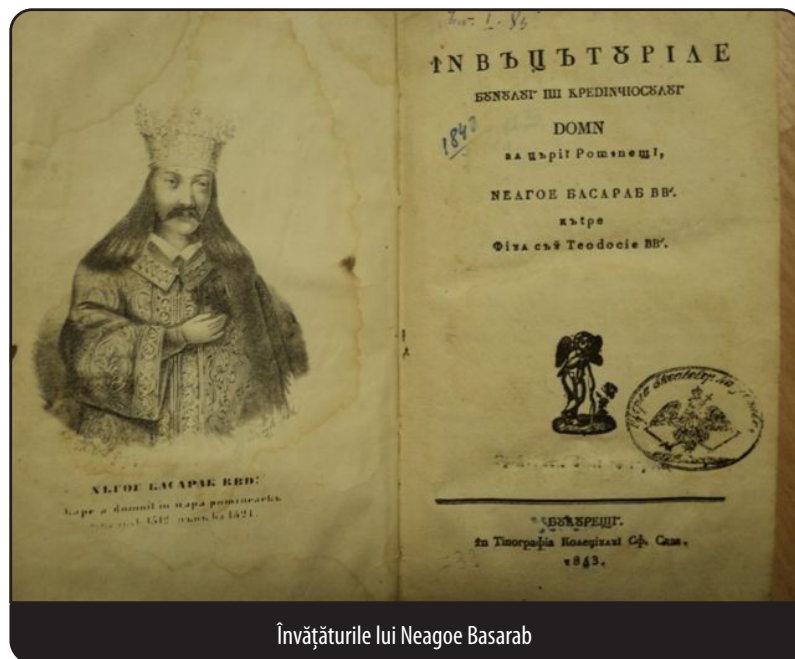

Dumitru MANOLACHE^[1]

IVAN CEL GROAZNIC, HOȚUL „ÎNVĂȚĂTURILOR” LUI NEAGOE BASARAB

La 15 septembrie 1521 se stingea din viață Sfântul Voievod Neagoe Basarab, domnitorul Țării Românești, fiind urmat la tron de către fiul său Theodosie. Personalitatea sa complexă a lăsat posterității două monumente excepționale: unul de sorginte arhitecturală -Biserică episcopală de la Curtea de Argeș, și altul în domeniul literaturii: „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”, una dintre cele mai vechi capodopere ale literaturii române vechi, scrisă în slavonă, monument de limbă și demnitate creștină. În anul 1557, celebrul document a fost înșușit hoțeste de Ivan cel Groaznic, țarul Rusiei, și prezentat drept operă autentică proprie, act de garanție morală pentru a i se recunoaște titlul de bazileu de către patriarhul Constantinopolului. Odiosul fals a rămas necunoscut timp de 400 de ani, până ce a fost descoperit și demonstrat de către cercetătorul român prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov.

Monumentala lucrare a sfântului român a fost scrisă între anii 1513-1521. Sfântul Voievod Neagoe Basarab și-a petrecut tinerețea în apropierea patriarhului Nifon (de la care a deprins taina rugăciunii isihaste, evlavia și tresvia sufletului, învățătura și înțelepciunea lui Hristos, dobândind înalt spor duhovnicesc), și la Mănăstirea Bistrița, ctitorie a strămoșilor săi din neamul Craioveștilor, acumulând o bogată cultură teologică.

De asemenea, în tinerețea sa fusese copist, ceea ce presupune și o bună cunoaștere a limbii slavone. În acea vreme, cultura avea un pronunțat caracter religios, a fi cult însemnând, în primul rând, a cunoaște cărțile fundamentale ale Bisericii, dar și lucrări apocrife sau scrieri populare. O asemenea cultură posedă și autorul *Învățăturilor*, care a folosit în opera sa literatura patristică, lucrările Sfântului Ioan Gură de Aur, Grigorie Teologul, Efrem Sirul, scrierile Patriarhului Eftimie al Târnovei, ca și unele cărți populare de mare circulație ca „Alexandria” și „Varlaam și Ioasaf”. Acestea au circulat în manuscris și erau cunoscute de oamenii de cultură ai secolului al XVI-lea. *„Și această să nu le gândești că le grăiesc eu din capul meu, ci toate le-am aflat în Sfintele Scripturi, și ți le grăiesc ca să-ți fie de certare și de învățătură și de toată trezvia și chibzualia și bucuria ce va să fie. Deci, să nu pară cuiva rău sau să aibă vreo împuternicie spre noi pentru aceste cuvinte, că pentru folosul sufletelor voastre ne-am nevoit, din adâncul inimii, și v-am adus aminte”*, scrie sfântul în opera sa fundamentală.

În legătură cu această capodoperă au existat și câteva dispute privind autenticitatea ei. De pildă, istoricul și filologul Petre P. Panaitescu (1900-1967), membru corespondent al Academiei Române considera că „*Învățăturile*” atribuite lui Neagoe Basarab „*nu sunt opera lui, ci a unui călugăr erudit, care a trăit cu vreun secol mai târziu*”. Apoi istoricul și filologul Demostene Russo (1869- 1938) presupune și el că autorul „*Învățăturilor*” era „*un călugăr de la Argeș, ctitoria lui Neagoe, și de aci venerația sa pentru fondatorul comunității. Este posibil ca autorul să fi văzut Mănăstirea Argeșului și pietrele de mormânt de acolo, nu știm dacă fusese călugăr chiar în acel sfânt locaș*” etc. Dar aceste opinii au fost infirmate categoric mai târziu.

FULGERUL CARE A ZGUDUIT ȘI INCENDIAT KREMLINUL

La 25 august 1530, se naștea la Moscova unul dintre cele mai misterioase personaje din istoria Rusiei, țarul Ivan Vasilievici, sau Ivan al IV-lea, cunoscut mai degrabă sub numele de „Ivan cel Groaznic”, din cauza inimaginabilelor torturi și crime comise împotriva propriului popor. Tradiția spune că, în momentul nașterii lui, un fulger a zguduit Kremlinul, producând un mare incendiu, și că viitorul țar avea deja doi dinți. Aceste semne au fost interpretate ca manifestări ale voinței divine: prințul avea să-i sfâșie cu un dinte pe dușmanii țării, iar cu celălalt să muște groaznic din propriul popor. Însuși mitropolitul de atunci al Rusiei,

Daniel, l-a avertizat pe Marele Cneaz Vasili al III-lea, tatăl oficial al micului prinț, că, ceea ce se va abate asupra tuturor este urmare a păcatului celei de a doua căsătorii a cneazului.

Prințul, care la doar 17 ani s-a autointitulat țar, titlu pe care nu-l purtase nici unul dintre străbunii săi, a domnit 37 de ani. O lungă perioadă de cruzimi, crime și masacre, de sadism inimaginabil și misticism, de nebunie paroxistă, cu șapte căsătorii și aproape cu tot atâtea neveste otrăvite.

Ei bine, acest personaj sângeros, în anul 1557, cerea patriarhului Constantinopolului, nici mai mult nici mai puțin decât, recunoașterea oficială a titlului de bazileu, pe care și-l declarase cu de la sine putere încă din 1547, prezentând, printre altele, drept garanție plauzibilă a autorității sale imperiale și a înaltei și ireproșabilei sale moralități creștine o operă fundamentală a vremii, care aparținea unui domnitor și sfânt român, însușită însă hoțeste: „*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*”.

IVAN HABAR NU AVEA DE OPERA VOIEVODULUI ROMÂN

În anul 1995, l-am cunoscut pe prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov, în timp ce documentam o carte despre Sfântul Apostol Andrei. Cu acel prilej, domnia sa m-a invitat acasă la dânsul, unde tocmai efectua ultimele corecturi și completări la volumul „*Monumenta Romaniae Vaticana*”, ce avea să fie tipărit și lansat anul următor, odată cu vernisarea expoziției cu același nume de la Muzeul Cotroceni.

Cu acel prilej, regretatul profesor mi-a vorbit despre furtul intelectual săvârșit asupra operei Sfântului Voievod Neagoe Basarab de către un om de casă al țarului Ivan cel Groaznic. Tot atunci, mi-a arătat și dovezile plagiatului, care aveau să fie reproduse în volumul amintit.

Cum am mai arătat, Sfântul Voievod Neagoe Basarab a creat monumentală sa lucrare între 1513 și 1521. Prețiosul manuscris realizat în stil parenetic a intrat în circulație la foarte scurt timp, fiind cunoscut la curțile princiare și nobiliare ale vremii ca un adevărat manual de educație a tinerilor prin „*valoarea creditului moral în activitatea publică*”, cum spune prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov.

Dacă Ivan cel Groaznic, cu siguranță, habar nu avea de opera voievodului român, Teodor Mamalachos, ambasadorul acestuia la Constantinopol, auzise, cu siguranță, despre ea și despre valoarea ei, tot atâtea motive pentru a o plagia și a o prezenta în

fața patriarhului drept „întărire” doveditoare a înaltei moralități a stăpânului său.

În acest sens, Mamalachos a achiziționat opera Sfântului Voievod Neagoe Basarab și a modificat-o conform interesului atât de mult visat de țar. Numai că, fie cel care a copiat-o a executat doar ceea ce i s-a ordonat (schimbarea titlurilor capitolelor, numele de Neagoe și Teodosie sau Varlaam și Ioan), crezând că această cosmetizare ar fi suficientă pentru inducerea în eroare a Patriarhiei, fie a executat comanda pe jumătate, sau chiar mai puțin, pentru că nu fusese plătit conform târgului.

DE CE ERA IMPORTANT SĂ PLAGIEZE TOCMAI ACEASTĂ OPERĂ?

Pentru că „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie” fuseseră la scurt timp de la apariție apreciate la curțile Serbiei, Greciei etc., iar domnul român de atunci, prin condeii săi, așternuse pe hârtie nu numai principii de guvernare politică a statului, principii morale de educare a tineretului, ci și principii de guvernare a sufletului, care oferă celor ce le vor urma moștenirea adevăratelor valori, cele spirituale, conștientizând, proporțional ascensiunii pământene, măreția Creatorului.

Toate aceste calități specifice unei vieți creștine virtuozitate, etice, exprimate atât de concis și convingător, erau fără îndoială apreciate de lumea ortodoxă a timpului. Cu atât mai mult, cu cât în epocă circula și tratatul lui Nicolo Machiavelli, „Principele”, care oferea un sinistru tablou al cinismului politic militar, dar și „Orologiul Principilor”, opera spaniolului Antonio De Guevara, care, asemenea „Învățăturilor lui Neagoe Basarab...”, era o expresie a moralei creștine „în practica diplomatică”, ambele reținând „filonul istoric al lui Marc Aureliu”, cum spune prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov în volumul pomenit mai sus.

DESCOPERIREA FALSULUI ȘI PROBELE CARE ACUZĂ

Cum a fost descoperit falsul? În decembrie 1988, cercetătorul italian Santo Lucá a publicat studiul „Augustinianum”, în care vorbea despre douăzeci de „manuscrise grecești uitate în biblioteca Vallicelliana”. Autorul semnală în mod special unul înregistrat la cota R.100 la pp. 665-666 și 670-673, despre care spunea că este „un corp de texte de învățătură atribuite lui Vasile al III-lea, arhiducele Rusiei (1479-1523), ... care spre moarte a îmbrăcat haina călugărească sub numele de Varlaam, dedicând scrierile amintite fiului său Ivan al IV-lea cel Groaznic (1530 -1584)”.

Cercetătorul a datat manuscrisul după filigramele hârtiei executate între 1528 și 1565 (deci posteroare anului chemării la Domnul a Voievodului Neagoe Basarab) și a observat că pe ultimele pagini ale manuscrisului apare numele posesorului: Teodor Mamalachos. Acesta, după opinia cercetătorului italian, tradusese textele respective din slavonă în greacă la Constantinopol, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, „poate ca document privind educația și principiile ortodoxe ale lui Ivan al IV-lea”. Cercetătorul italian nu intuise însă importanța specială a acestei descoperiri.

Aflat la Vatican pentru a studia o serie de documente aflate în imensa bibliotecă de aici și în arhivele secrete, prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov a reușit, prin compararea minuțioasă a manuscrisului original în slavonă al „Învățăturilor...” cu manuscrisul semnalat de cercetătorul italian, să descopere și să demonstreze monstruosul fals. Acestei descoperiri i-a dedicat un material în volumul „Monumenta Romaniae Vaticana”, apărut în 1996, și un studiu publicat în revista „Magazinul istoric” în 1997. Iată câteva dovezi ale plagiatului, așa cum mi-au fost ele prezentate de cercetător în urmă cu 31 de ani: în interiorul textului manuscrisului semnalat

Neagoe Basarab

de Santo Lucă, sub titlul „Înmormântarea rămășițelor unei femei” (care în textul original al „Învățăturilor...” se referă la rămășițele „mamei sale Neaga”), au rămas nemodificate numele de Neaga (mama Sfântului Neagoe), Ioan și Petru (băieții voievodului român); au rămas de asemenea numele Stana, Roxana și Anghelina (fetele voievodului), dar a fost șters numele episcopului Macarie, care există în textul de bază.

Documentul fals păstrează până și capitolul final al originalului, cu rugăciunile lui Neagoe Basarab pe patul de moarte, în timp ce Ivan cel Groaznic a mai trăit încă 27 de ani după acest eveniment! Iată rugăciunile: *„Acum, trupule și sufletul meu, toată slava lumii aceștia o am lăsat și mărețele și trufia noastră o am părăsit și să răsipiră de la noi ca un fum, când îl lovește un vânt mare și cu o ploaie repede, de care noi nu ne temeam. Iar acum, o, suflăte, noi rămăsem pentru niște griji ca acestea rușinați și batjocoriți. Că feciorii și fetele tale nimic nu-ți pot folosi, numai ci cerem acum milă de la Domnul nostru Iisus Hristos și ajutoriu de la Preacurata a lui Maică, zicând: Milostivește-Te spre mine, Doamne, Dumnezeuul meu, milostivește-te spre mine, Neagoe, robul Tău, și nu după nebunele mele păcate, ci după mila Ta cea multă în care mă nădăjduiesc eu, bunul meu și Dumnezeuul meu. Că înfricoșată iaste judecata Ta, Doamne, îngerilor a-ți sta înaintea, oamenilor a să aduna, cărților a să dășchide, lucrurilor și faptelor a să întreba, gândurilor a li să lua seama. Atuncea ce judecată va fi mie, celui ce sunt zămislit în păcate? Cine-mi va stinge vâpaia focului? Cine-mi va lumina întunerecul, de nu mă vei milui Tu, Hristosul meu, cela ce ești iubitoriu de oameni? Ci acum într-această vreme dă nevoie, eu la Tine cazul, Hristosul meu, să mă miluești pre mine, pre Neagoe, robul Tău cel neharic și nebăgător în seamă. Că eu am spurcat trupul meu și am întinat zidirea Ta și m-am însărcinat cu lenea cea fără de măsură, și nici vreun bine sau vreo milostenie n-am făcut pentru numele Tău cel sfânt!”*

După cum aprecia cercetătorul român, Mamalachos ar fi cunoscut un manuscris grecesc al „Învățăturilor...”, cel al lui Manoil din Corint, aflat astăzi în biblioteca Mănăstirii Dionisiu din Sfântul Munte Athos, realizat după originalul slavon păstrat în Biblioteca Națională din Sofia. Acest document ar fi fost copiat și măsluit cum am arătat mai înainte.

Partea interesantă este că falsul nu a fost sesizat la Constantinopol, iar plagiatul a reușit chiar să servească scopului murdar pentru care fusese executat, astfel încât, după o lungă perioadă de precauții și rezerve din partea Patriarhiei, în cele din urmă, sângeriosului țar moscovit i s-a acordat titlul mult râvnit.

„Înșușirea manuscrisului «Învățăturile lui Neagoe Basarab...» și folosirea lor ca recomandare a titlului

de bazileu îmbracă două aspecte esențiale: mai întâi, autoritatea morală a argumentelor la nivelul celei mai înalte demnități sociale și politice, iar în al doilea rând imoralitatea falsului pregătit prin furtul creației intelectuale ca practică a «empireului» țarist la mijlocul secolului al XVI-lea, după câțiva ani de teroare a lui Ivan cel Groaznic”, remarca profesorul Dumitriu-Snagov în lucrarea „Monumenta Romaniae Vaticana”.

VOIEVODUL URCĂ ÎN CALENDAR, IAR HOȚUL SFÂRȘEȘTE OTRĂVIT

Fără îndoială, opera Sfântului Voievod Neagoe Basarab aparține deja tezaurului cultural universal. Adevărata ei paternitate a fost stabilită fără echivoc în 1970 de către „Al Doilea Congres Internațional de Studii Sud-Est Europene” și de „Cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Studii Bizantine” din 1971, iar cercetători români, precum Nicolae Iorga, vrednicul de pomenire Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, ori prof. dr. Dan Zamfirescu, ca să pomenim doar câțiva dintre ei, i-au demonstrat înalta valoare și multiplele valențe cultural-educative și creștine. Iată ce scria de pildă în acest sens profesorul Zamfirescu în prefața de la ediția din 1970: *„Un lucru se impune fără dificultate celui ce a terminat de parcurs ultima pagină a Învățăturilor: ele sunt un imens testament, ideologic și pedagogic, în a cărui redactare s-a făcut apel la resursele remarcabile ale unei arte a compoziției, cultivate în contact cu literatura bizantino-slavă, a cărei lectură destul de întinsă o găsim atestată la fiecare pas. Dar această artă nu se nutrește exclusiv din livresc, așa cum s-a afirmat, ci își are resursele primordiale în experiența de viață personală a unui individ și în experiența lui socială, prin care stabilește legătura cu experiența colectivă pluriseculară a poporului său. Ceea ce asigură unitatea operei și transfigurează izvoarele, sudându-le într-un singur tot, este incandescența unei trăiri plenare, pe toate coardele sufletului omenesc, de la iubirea fiului față de mama sa, la durerea tatălui ce-și plânge copiii morți, sau contemplă cu melancolie sfârșitul său apropiat, care va lăsa pradă unei lumi pline de adversități pe unicul fiu rămas, și de la lirismul religios al smereniei creștine la patosul puterii pământești, al iubirii de «moșie» și al gloriei. În spatele acestei opere, alcătuită după canoanele evului mediu, care nu se sfia să împrumute copios, putem întrezări contururile unei personalități originale, puternic reliefată. E o trăsătură ce distanțează «Învățăturile» de creații tipic medievale, impersonale cel mai adesea, și o proiectează pe fundalul noii epoci, moderne. (...) De ce să nu fim generoși atunci când*

merită?! «Învățăturile» ne apar, astfel, în același timp ca o operă de instrucție și de educație religioasă și morală, un breviar de ascetică și mistică răsăriteană, o antologie de texte pedagogice selectate și aranjate potrivit scopului general al lucrării, un tratat de teorie politică a monarhiei bizantine de drept divin, un manual original de teorie și tehnică a guvernării autoritare moderne, prin limitarea și dominarea puterii feudalilor, o sinteză a experienței și gândirii diplomatice românești, o carte de tactică și strategie militară, și una dintre cele mai autentice și valoroase creații literare din cultura română.” Monumentala lucrare a „domnului cu apucături împărătești”, cum îl numea Nicolae Iorga pe voievodul Neagoe Basarab, alături de alte argumente precum milostenia, darul ctitoririi de mănăstiri și cel de binefăcător al întregii Ortodoxii, a stat și ea la baza canonicizării voievodului de către Biserica Ortodoxă Română în anul 2008.

Furtul operei sfântului, executat în 1557, nu a rămas definitiv ascuns istoriei, iar Ivan cel Groaznic, odiosul țar care s-a folosit de el, a sfârșit lovit de nebunie și de o boală necunoscută care i-a descompus trupul, intoxicat cu mercur, neiertat în veci pentru miile de crime săvârșite...

IVAN THE TERIBLE, THIEF OF NEAGOE BASARAB'S TEACHINGS

Abstract: The paper details different evidence from foreign sources which lead to the conclusion that the important Medieval Romanian opera was plagiarized by the Russian ruler via his ambassador in Constantinople.

Key words: Neagoe Basarab, Ivan the Terible, Moscow, Wallachia, Teodor Mamalachos

Repere bibliografice:

Diac. Briciu Alexandru, „Principii spirituale și sociale în învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”, Editura „Cuvântul Vieții”, a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei”, 2021;

Panaiteescu P. P: „Învățăturile atribuite lui Neagoe Basarab, o reconsiderare”; Balcania vol. V,1: Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București 1942;

Snagov Dumitriu Ion: „Monumenta Romaniae Vaticana. Manuscrise-Documente-Hărți”, Monitorul Oficial, 1996;

Zamfirescu Dan: „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie-versiunea originală”, ediție faximilată, Editura Rosa Vânturilor, București, 1996;

Gazeta Dâmboviței: „Neagoe Basarab, plagiat de Ivan cel Groaznic!” Țarul a copiat «Învățăturile», 23 iunie 2016;

NOTE

[1] Jurnalist